

— DOCUMENTACIÓ DE SANTA MARIA —

L'Arxiu Diocesà de Barcelona conserva el manuscrit “*Speculum titulorum ecclesiasticorum*”, escrit al segle XVIII per l'arxiver Antoni Campillo, en el qual consta tota la informació que aleshores tenia sobre les parròquies i les esglésies de la diòcesi.

La part que fa referència a les dues parròquies antigues de Mataró havia estat transcrita parcialment per Marià Ribas i Bertran, l'any 1933, en la seva monografia *Notes històriques de Mata*. Però pel seu interès, i en la línia de publicar documentació antiga referida a Santa Maria, la transcrivim tot seguit, completa, en el seu text original llatí, i incorporem després la traducció en català, amb notes afegides.

La transcripció i la traducció han estat fetes per Maria Toldrà (Universitat de Barcelona).

ANTONI CAMPILLO, “SPECULUM TITULORUM ECCLESIASTICORUM DIOCESIS BARCINONAE”¹

ECCLESIA PAROCHIALIS BEATAE MARIAE CIVITATIS
MATARONIS²

§ I. *De antiquitate et nomine hujus ecclesiae*³

1. Consentiant scriptores nostri civitatem initio hujus saeculi constitutam, antea villam Mataronis fuisse, olim civitatem municipalem ex conventu juridico coloniensi civitatis Barcinonae. Diferunt tamen quod Feliu, lib. 1, pag. 117, censet fore illam vocatam a Plinio Beturo, quod etiam firmat Pujades, *Cron.*, part. 1, lib. 2, cap. 1, fol. 34, et lib. 4, fol. 178; Dalmases vero, *Patria de Orosio*, pag. 148, n° 37, existimat non Beturo sed Illuro, laudatam etiam a Plinio, quod sumpsit ex Marca in *Marca hispanica*, pag. 161, n° 5 et 6, ubi contra Pujades demonstrat, ex variis codicibus Plinii, quod hic non Beturo, sed Betulo scripsit, et propterea censet Mataronem esse antiquam Illuro.

2. Laudati scriptores fundamentum sumunt ex similitudine vocabuli Mataro cum Illuro seu Beturo. Sed in eo, credo, omnes falsi, nam vocabulum Mataro est modernum et susceptum saeculo decimo quarto jam coepto. Patet enim ex scripturis antiquis illam vocari Civitas Fracta et Civitas Tracta et materno sermone Ciutat Freta vel Ciutat Treta vel Rota usque dictum saeculum inceptum.

3. Et ne quis existimet hoc libere dici aliquos adducam testes. Extat instrumentum in archivo collegii

episcopalis actum 15 kalendas januarii 1298, continens venditionem quarundam petiarum terrae in parochia Sancti Vincentii de Caldes, modo de Llevaneras, in qua legitur: «Quam (scilicet petiam terrae) dictus Bernardus de Sancto Vincentio tenebat pro ecclesia de Civitate Freta». Extant in eodem archivo alia documenta praemissa confirmantia, nempe quaedam donatio facta nonis aprilis 1200 de quadam petia terrae sita in comitatu Barcinonae, in parochia Sanctae Mariae de Civitate Fracta; item, alia donatio facta quinto kalendas augusti 1213 de quodam manso in eodem comitatu, in termino castri de Mataro, parochiae Sanctae Mariae de Ciutat Rota; item, de alia petia terrae sita in eodem comitatu, in loco maritimo, in parochia Sanctae Mariae de Civitate Fracta sub 18 kalendas decembris 1213; altera etiam donatio acta 4° nonas augusti 1214 de quodam manso in eodem comitatu, in termino castri de Mataro et in parochia Sanctae Mariae de Civitate Fracta et Sancti Martini de Mata; pariter quaedam recognitio hominis proprii facta praeposito de Carotitulo 7° idus februarii 1313 per Bernardum Amat, filium Bernardi Amat, de parochia Sanctae Mariae Civitatis Tractae; sed die 3 februarii 1369 alia similis recognitio facta eidem praeposito jam habet «sita in parochia Sanctae Mariae de Mataro».

4. In archivo curiae vicariatus ecclesiastici, in processu scilicet visitationis anni 1303, fol. 14, legitur titulus «Matero» et in corpore: «Visitavit ecclesiam parochialem Beatae Mariae de Civitate Fracta»; et fol.

Reproducció del primer full de l'*Speculum*.

139 ejusdem processus est alia visitatio ejusdem ecclesiae de anno 1309, et titulus est «Ciutat Treta» et in corpore: «Visitavit ecclesiam Sanctae Mariae de Civitate Tracta». In alio processu visitationis de anno 1312, fol. 11, legitur titulus «Ciutat Treita» et in corpore: «Ecclesiam Sanctae Mariae Civitatis Tretae»; et fol. 62 est alia visitatio praedictae ecclesiae de anno 1314, cujus titulus est «Matero» et in centro: «Ecclesiam Sanctae Mariae Civitatis Tractae». In registro Communi ejusdem curiae ab anno 1303 ad 1311, sub fol. 50, loquitur de rectore de Civitate Fracta, et fol. 55 chalendatur instrumentum receptum in posse rectoris de Civitate Fracta anno 1293. In confirmatione seu collatione beneficii sancti Joannis ipsius ecclesiae facta <e> 4º kalendas januarii 1329, quinto nonas julii legitur titulus «Confirmatio altaris sancti Joannis in ecclesia de Mataro» et in centro: «Beneficium presbiteratus altaris sancti Joannis constructi in ecclesia Sanctae Mariae de Civitate Tracta, barcinonensis diocesis». Sed paulo post in scripturis semper nominatur ecclesia Sanctae Mariae de Matarone.

5. Alia afferri possent documenta ex eodem archivo curiae et aliunde demonstrantia praefatam parochiam usque saeculum decimum quartum nuncupari Civitatem Tractam seu Fractam et paulatim Mataro, sed reticendum non est illud valde notandum, nedum praemissa confirmans, sed etiam declarans quod praefata ecclesia habebat capellaniam sive dominium directum cum patronatu et censu (ut infra dicetur), quae seu quod fuit vicecomitis Barcinonae, nam anno 1125, tertio kalendas maii, sive 17 regis Ludovici, Guilabertus, vicecomes Barcinonae, donavit Arsendae, filiae suae, et Guillermo Raymundo, ejus viro, inter alia ibi: «Item, dono vobis ecclesiam Sanctae Mariae Civitatis Fractae cum omnibus decimis sibi pertinentibus», quam donationem erutam a Regio Archivo excipit Marca in appendice *Marcae hispanicae*, tit. 371, pag. 1260, et de ea meminit lib. 4, pag. 489, sed tacet ubi extructa erat talis Civitas Fracta, quia ad ejus manus non venerant monumenta desuper allata; si enim ad ipsius Marca manus deve-nissent, forsitan non concessisset Mataro denominari ex antiqua Illuro.

6. Verum quidem est, ut ex naturalibus accepi, quod intus mare et non longe ab oris civitatis praedictae adhuc conspiciuntur aedificia a mari submersa et tracta. Unde praesumendum est voca-

PROEMIUM GENERALE

Totius Diocesis Barcinonen^s

Extra Urbem.

§. I.

Monitio ad Lectorem hujus Speculi.

Quamvis in duobus praecedentibus Voluminibus sub eorum No. LXIIII. et LXV. aliqua generaliter sint animadverta; scilicet in Proemio Speculi omnium titulorum Ecclesiarum in Ecclesia Cathedrali, et Capellis ei annexis excozum, actum sit, praecipue, de necessitate huiusmodi Speculum conficiendi, et de his, quae in ipso continentur, nimirum initium, et finis omnium titulorum in ipsa Ecclesia excozum, etiam Uniozum, et Suppressionum; atque in altero, rectem scilicet Ecclesiarum Parochialium Civitatis Barcinonen^s, et aliarum infra eorum ambitum consistentium, cum Beneficiis, seu Titulis in eis fundatis, pariter actum sit de Capellanis diversarum Ecclesiarum Parochialium, ex quibus sui patronatus eorum emanant; necnon de illis Patronatus diversarum Parochialium Ecclesiarum et assignentur quae sint Patronatus, quae Unio, et quae Tituli; Nihilominus, deveniendo ad descriptionem Ecclesiarum Diocesis Barcinonen^s cum titulis in eis erectis, alia opportuna praemittenda duxi, tum ad plenam intelligentiam aliquarum rerum in corpore expressandarum, tumque ne pluries eademmet repetere cogar; Quare in hoc Praefatio generalia quaedam animadvertere, et de quibusdam agere pro posse amabo sequentibus §§. nimirum

De Limitibus antiquis, ac extensione Jurisdic^tionis Ep^{iscop}alis Barcinonen^s ante Maurorum totalem expulsiōem.

bulum Civitas Fracta seu Tracta desumi ab antiqua civitate a mari paulatim fracta seu tracta; nomen vero Mataro derivari a castro de Matero, pro ut significant aliqua ex laudatis scripturis, vel esse diminutivum oppidi ecclesiae Sancti Martini de Mata, modo suffraganeae dictae parochialis, quae est antiquissima, sita in montana termini castris de Matarone.

7. Fortasse castrum Mataro, pro ut etiam aliud de Vilassar, susceperunt nomen ab altero ex duobus fratribus, quorum unus vocatus Mataro, alter vero Vilassar, de nobili familia de Tagamanent procedentes; qui ambo, sic se nominantes instrumento acto paenes Stephanum subdiaconum decimo kalendas junii 1208, definierunt et evacuarunt Berengario Arno et suis quemdam campum quem dictus Arno possidebat, qui erat de honore de Tagamanent et confratriae de Carotitulo in comitatu Barcinonae ac in parochiis Sancti Genesii de Vilassar et Sancti Foelicis de Cabrera, salvis iuribus dominicalibus. Qui quidem fratres supponunt representare domum seu familiam

ECCLÉSIA PAROCHIALIS B^æ Mariæ Civitatis Mataron^s

§. I

De Antiquitate & Nomine hujus Ecclesiæ.

- 1... *Consentiunt Scriptores Nostræ Civitatem initio hujus Saeculi Constructam ante illam Mataronens, fuisse olim Civitatem Municipalem ex Concensu Archiepiscopi Colonienensis Cuiusdam Dⁿⁱ Bax^{re}; differtur tamen, quod Felix Lib. 1. pag. 187. Censet fore illam vocatam à Lino Betulo quod etiam firmat Lujades Cion. part. 1. Lib. 2. Cap. 2. et 34. et Lib. 4. fol. 178. Damians in Latitia de Orono pag. 148. n° 37. existimat non Betulo sed Illuro laudatam etiam à Lino, quod sumpsit ex Marcià in Marca Hispanica pag. 161. n° 5 et 6. Ibi contra Lujades, demonstrat ex Variis Codicibus Lini, q^{uod} hic non Betulo, sed Betulo scripsit; et propterea Censet, Marcionem esse antiquam Illuro.*
- 2... *Idem Scriptores fundamentum ponunt ex similitudine loci, ubi Vilassar cum Illuro, seu Betulo; Sed in eo, Credo, omnes falli: Nam vocabulum Vilassar est modernum, et discrepans Saeculo aetate Betulo jam aetate; Dicit enim, in scripturis antiquis illam Nostræ Civitatis fracta, et Civitas fracta, et Martius de Mons. in fracta, vel fracta, vel fracta, vel fracta hujus 8^{mi} Saeculi incipit.*
- 3... *Et Ne quis existimet, hoc h^{oc} dici, aliquos adducam Test. 8. Epistolae Institut^{ae} in Archivo Collegii Episcopalis actum 18. Kal^{as} Januariae 1298. ac tunc conditionem quamdam de fracta in fracta M^o Vincentij de Caldes, modis de fracta, in qua fracta = fracta scilicet periam fracta dicitur. fracta de M^o Vincentio tenebat pro fracta de fracta fracta. Epistolae in eodem Archivo alia documenta et omnia confirmantia, hoc ge: Quodam de ratio facta nonis Epistolae 1200 de fracta et fracta.*

Primer dels fulls referits a Mataró.

rectorem ad curam animarum regendam, accipiebantque aliquam fructuum ecclesiae portionem; sed tandem dimissae fuerunt praefatae capellaniae et donatae ecclesiis, et haec una cum aliis fuit unita anno 1391⁶ capitulo cathedralis barcinonensis.⁷ Suntque variae collationum notae ejusdem ecclesiae ad praesentationem capituli in tom. 1 Jur. pat., fol. 229. Tandem in vim concordiae initae inter episcopum et capitulum anno 1423 super jure patronatum ecclesiarum parochialium, remansit ecclesia Beatae Mariae de Mataro liberae collationis episcopi, quamvis capitulum accipiat jus seu redditus capellaniae, pro ut videre est in laudato proemio tom. 1, § II, praecipue n° 10 et 11.

§ II. De admissionibus ad distributiones dictae ecclesiae et administratione bonorum ejusdem numeroque residentium

1. Cum populus civitatis matoronensis (ante hujusmodi saeculum villa) augeretur civitasque incrementum sumeret, fierentque plurimae functiones ecclesiae fundarenturque variae missae, anniversaria et horae canonicae, opus etiam fuit augere ministros in eadem, quare rectores coeperunt admittere nonnullos clericos ejusdem civitatis seu parochiae, ultra aliquos paucos beneficiatos ejusdem ecclesiae pro ejus servitio faciendo usque certum numerum et

de Tagamanent. Fortasse alter ex dictis fratribus construxit castrum in parochia de Civitate Fracta, illi indicendo proprium nomen Mataro, alter vero in parochia ab eo vocata Vilassar, nam haec duo castra non sunt ex antiquioribus nec leguntur in scripturis antiquioribus. Est hujusmodi instrumentum in archivo collegii episcopalis sub titulo «Cabrera».

8. Ex dictis colligitur parochialem ecclesiam Sanctae Mariae de Mataro jam existere anno 1125 et usque initium saeculi XIII nuncupatam fuisse Civitatem Tractam seu Fractam, ab eo autem saeculo incepto vocatam fuisse Mataro.

9. Haec ecclesia, ultra rectorem, habuit capellanum⁴ (ex illis scilicet capellaniis⁵ de quibus disertum est in proemio tom. 1 hujus Speculi, § II, num.^o 8). Quam anno 1125 possidebat vicecomes Barcinonae, qui eam concessit Arsendae, filiae suae, ut supra dictum est n° 5. Quas quidem capellanas tunc nonnullae personae laicae possidebant tamquam domini directi rei emphiteuticae cum jure praesentandi

fundationes aliquorum beneficiorum perpetuorum, inter quos rector distribuebat redditus fundationum et portiones funeralium.

2. Videtur enim hujusmodi admissiones initium habuisse anno 1600 in quo, die 18 februarii, doctor Joannes Calvo, rector dictae ecclesiae, admisit ad distributiones et funeralia ejusdem decem clericos qui eidem promisserunt juvare in administratione sacramentorum, nam episcopus don Raphael de Rovirola, die 11 septembris 1607, in sua visitatione, decrevit ac declaravit quod obligatio seu promissio dictorum clericorum coadjuvandi parochum debebat intelligi quando rector et ejus vicarii forent legitime occupati, pro ut est videre in processu dictae visitationis, fol. 123. Copiam extractam a quodam pergamento instrumenti admissionum, licet sine clausura notarii, invenies in quodam processu informativo ad instantiam dicti doctoris Calvo, de anno 1600, in volumine religato *Informacions selectas de 1580 a 1600, tots inclusive*, sub num.^o 101; processus

est cum aliis religatus; hic processus fuit traditus secretario camerae domini episcopi 17 aprilis 1780.⁸

3. Numerus vero cleri praefatae ecclesiae (additis duobus beneficiis admissis fundatis post annum 1726) est triginta septem, nempe rector, quatuor vicarii, octo beneficiati admissi, viginti et unus nati in praefata parochia, sacrista, organum pulsans et magister capellae.

4. Administratio vero reddituum missarum, anniversariorum, horarum canonicarum et caeterarum piarum dispositionum praefatae ecclesiae pertinebat omnino ad rectorem, qui deputabat officiales opportunos sibi benevisos. Super qua quidem administratione variae subortae fuerunt quaestiones et factae provisiones in visitationibus episcopalibus, et nonnulli etiam fuerunt facti recursus ad sacram congregationem pro tollenda rectori administratione reddituum et erigenda communitate, sed tamen rector semper victor evasit, quamvis cum quibusdam adjunctis et modis circa administrationem, ac etiam in visitationibus de annis 1735 et 1739 dispositus fuit modus et qualitas personarum admittendarum per rectorem ad distributiones dictae ecclesiae, ut in earum processibus est videre.

5. Tandem cum anno 1753 residentes dictae ecclesiae causam contra tunc rectorem movissent, requirendo ab eo computum administrationis bonorum ecclesiae ac reddituum piis foundationibus obnoxiorum, fuit inita concordia atque transactio inter eos instrumento acto penes dictos Josephum Simon et Riera et Bonaventuram Catala, notarios publicos dictae civitatis, simul stipulantes et in solidum claudentes die 10 maii 1754, quae fuit approbata per tunc vicarium generalem cum provisione seu decreto causa cognita facto in curia officialatus die 18 ejusdem mensis maii, et denique, ex commissione sacrae congregationis cardinalium negotiis episcoporum et regularium praepositae, data Romae, die 15 novembris ejusdem anni 1754, per dominum episcopum barcinonensem cum decreto auctoritate apostolica facto die 10 decembris 1755. Quae omnia continentur in processu informativo de utilitate dictae concordiae in praefata curia officialatus actitato, in quo est continuatum instrumentum dictae transactionis continens 27 capita, quae hic sumantur:

1° Relinquitur administratio reddituum novem personis de gremio dictae ecclesiae, quarum duae zelatores, duae archivarii, una mannerius, altera bursarius et reliquae tres procuratores seu exactores (et unus eorum pro redditibus difficilis exactionis, vulgo *ròssechs*) nuncupentur, ultra duas alias personas nuncupatas auditores computorum.

2° Zelatores simul cum rectore habent voces activas et passivas in administratione reddituum debentque formare et firmare albarana, vulgo *pòlissas*.

3° Archivarii curare debent de archivo, libris et instrumentis, tenere duas claves thecasii et alteram rector.

4° Mannerius recipere debet eleemosinas missarum curareque de earum celebratione, designare horas ordinarias pro functionibus et suffragiis

celebrandis; in extraordinariis autem⁹ tenetur sequi rectoris voluntatem.

5° Bursarius tenetur distribuere seu tradere distributiones vulgo *ploms* interessentibus.

6° Singulis sabbatis post vespervas congregari debent rector, zelatores et archivarii et tractare de administratione reddituum.

7° Exactores exigere debent redditus et proventus ecclesiae, et singulis mensibus tradere quantitatem exactam archivariis, chirographum recepti ab eis exigendo.

8° Auditores computorum debent examinare computa antequam diffiniantur.

9° Rector praesidere debet in congregationibus; et si interesse non valuerit, potest deputare alterum ex vicariis seu alterum de gremio qui adsit pro eo, sed hoc in casu praesidet zelator antiquior.

10° Congregationes haberi debent in archivo dictae ecclesiae.

11° Rector habet primam vocem et decisivam in casu paritatis suffragiorum, si adest; si tamen abest, nullus habet vocem decisivam.

12° Convocatio pertinet ad rectorem, si adest; sin minus ad praesidentem.

13° In congregationibus proponuntur smertia et similia negotia.

14° In congregationibus saltem tres adesse debent; et alter ex auditoribus computorum locum unius supplere valebit.

15° Quisque ex residentibus, licet non officialis, quaecumque proponere valebit, per medium aut rectoris aut zelatoris antiquioris, quae utilitatem ecclesiae respiciant. Bisque in anno, scilicet 1 junii et 1 decembris, si impeditae non fuerint, alias die sequenti, habeatur congregatio generalis omnium residentium, in quibus, per medium praedictorum, quisque proponere valeat quaecumque utilitatem ecclesiae respicientia.

16° Exactores singulis trimestribus in congregatione ordinaria referre debeant statum reddituum, et post mensem, finito anno, reddere computa eidem congregationi, quae, post examen auditorum computorum, illa definire debet.

17° Officia zelatorum, archivariorum et auditorum computorum biennalia esse debent, caetera vero annualia.

18° Ex officiis biennialibus unum quolibet anno eligi debet, et primo anno electi nuncupentur adjutores.

19° Rector nominavit primos officiales praefatos, exprimendo tempus durationis cujusque, ut mutari valeant postea ordine praescripto.

20° Praescribitur quod die 1 junii cujuslibet anni nominentur officiales deputandi in congregatione generali.

21° Electio officialium, exactorum excepta, tractari debet in congregationibus ordinariis habendis a 1 maii ad 1 junii, in ea scilicet quam maluerit rector, duoque eligantur pro quolibet munere in congregatione generali proponendi.

22° In congregatione generali habenda 1 junii proponuntur electi, et ex eis ille deputetur qui plura suffragia habebit, electumque confirmare debet rector.

23° Circa exactores vero proponuntur tot quot paruerint cum pactis oblati.

24° Electi seu deputati sine causa legitima excusari nequeunt, duoque officia exercere valebunt dummodo incompatibilia non existant.

25° Zelator et archivarius antiquiores habeant pro salario annali 6 ll. s., mannerius 10 ll. s., bursarius 6 ll. s., a bursa communi exsolvendae, ultra distributiones quas lucrabunt caeteri residentes.

26° Residentes actuales renuntiarunt praetensionibus contra rectorem tunc habitis, praecipue circa redditionem computorum et administrationem reddituum.

27° Rector acceptavit praedictam renuntiationem et consensit quod redditus ecclesiae praemisso modo ministrentur, cedendo ad hoc voces et actiones proprias.

In plica processuum causa cognita ab anno 1580 ad 1600, n° 101, est informatio ad instantiam rectoris super admissione decem presbiterorum natorum in dicta villa seu parochia, de anno 1600; necnon in alia plica processuum ex 4° folio ab anno 1601 ad 1622, n° 2, est informatio ad instantiam rectoris de Mataro super iuribus scholaris suae ecclesiae, de anno 1602; et in eodem, n° 40, est informatio ad instantiam procerum confraternitatis Sanctissimi Sacramenti ad effectum consequendi indulgentias. In alio volumine religato processuum ex folio tom. 1, n° 41, de anno 1628, est processus reductionis numeri residentium ad 22; et n° 43 est licentia juratis villae de Mataro colendi festum sancti Josephi de precepto.

In volumine III, n° 40, de anno 1719, est informatio super utilitate concordiae initae inter rectorem de Mataro et Theresiam Tarau et Anglada super quodam censuali.

In volumine IV, num. 32, de anno 1750, est informatio ad instantiam syndici apostolici religionis sancti Francisci fratrum minorum circa hospitium et oratorium abs dicta religione obtentum in dicta civitate. Et num. 41, de anno 1754, est processus ad instantiam operariorum pro vendenda quadam parte horti, sed non est licentia; similis n° 43, sed abest licentia. In volumine V, n° 41, de anno 1771, est licentia rectori de Mataro accipiendi ad census redemptionem 600 ll. s., cum onere luendi infra decennium.¹⁰

Sede episcopali vacante anno 1833 erecta fuit communitas ex clero dictae parochialis de Mataro et quaedam efformatae ordinationes pro illius regimine, prout in regesto Communi ejusdem anni a fol. 79 ad 91 continetur. Quae tamen erectio communitatis, provisione formiter facta 3 octobris 1834 a perillustri domino vicario generali excellentissimi ac illustrissimi domini episcopi domini Petri Martinez San Martin,

praevia audientia advocati fisci praesentis curiae ecclesiasticae, in processu super approbatione cujusdam admissionis ejusdem parochialis de Mataro, sub foliis 353 ad 357 regesti Communis hujus postremi anni, et deinceps in aliis subsequentibus admissionibus, non recognita fuit, tamquam praepudicium inferenti juri peculiari et privativo in hac parte dignitatis episcopalis, salva imo potius huic expresse auctoritate approbandi aut nullam declarandi praefatam erectionem.¹¹

§ III. *Ecclesia Sanctorum Michaelis et Martini de Mata, sufraganea dictae parochialis de Mataro*

1. Quamplures existimant ecclesiam Sancti Martini de Mata esse antiquiorem quam ecclesia Sanctae Mariae de Mataro, et saltem tempore maurorum existere a veritate non deviare existimo, quod ejus situs et structura confirmant. Et forte est illa ecclesia seu domus Sancti Martini ad locum maritimum, juxta rivum Argentona, cujus meminit Ludovicus II, rex Galliae, in praecepto dato Trecis episcopo Frondoino quinto idus septembris, indictione 11, anno primo ejus regni, scilicet 878, nam circa rivum Argentona nulla alia ecclesia Sancto Martino dicata, nisi haec, reperitur. Quae, licet hodie additus sit Sanctus Michael, in visitationibus tamen antiquis Sancti Martini dumtaxat describitur. Parietesque demonstrant fore consecratam, pro ut etiam habet duo altaria totaliter consecrata, ut describitur in visitationibus modernis.

2. In visitatione anni 1379, fol. 16, reperitur visitata sub titulo «Ecclesia Sancti Martini de Mata, sufraganea praedictae ecclesiae Sanctae Mariae de Matarone», sed in corpore solum referuntur aliqua ornamenta satis bona, attenta potestate parochianorum dictae sufraganae; similia referuntur in visitatione anni 1404, fol. 269, addens quod deficiebat unum vestimentum; in visitatione anni 1413, part. 1, fol. 111, dicitur fuisse visitatam per relationem fuitque provisum quod ex eo quod carebat calice argenteo fieret et repararetur clausura coemiterii.

3. In visitationibus denique modernis, praecipue de anno 1726, fol. 11 et 12, describitur ipsam ecclesiam monstrare fore consecratam, pro ut etiam duo altaria, majus scilicet ac beatae Mariae, integriter, necnon habere cimiterium ubi tumulantur incolae oppidi seu vicinatus de Mata, duas campanas, duos calices, et quod ad eam rector dictae ecclesiae de Mataro debet singulis diebus de praecepto festis alterum ex vicariis mittere ad missam celebrandam et verbum Dei seu doctrinam christianam explanandam, pro ut in ipsa visitatione specialiter ipsi injunctum fuit. Non est tamen ibidem reservatum sanctissimum eucharistiae sacramentum neque adsunt fontes baptismales.

Traducció:

ESGLÉSIA PARROQUIAL DE SANTA MARIA DE LA CIUTAT DE MATARÓ

§ I. Sobre l'antiquitat i el nom de l'església

1. Els nostres autors estan d'acord a afirmar que Mataró, nomenada ciutat al començament d'aquest segle i que abans era vila, fou anteriorment una ciutat municipal del convent jurídic¹² de la colònia de Barcelona. Difereixen, però, en el fet que Feliu, volum 1, pàgina 117,¹³ opina que és la mateixa que Plini¹⁴ anomenava Beturo, cosa que també afirma Pujades, *Corònica*, part 1, llibre 2, capítol 1, foli 34, i llibre 4, foli 178;¹⁵ però Dalmases, *Patria de Orosio*, pàgina 148, número 37,¹⁶ considera que no es tracta de Beturo, sinó d'Iluro, també citada per Plini,¹⁷ i ho treu de Marca, *Marca hispanica*, columna 161, números 5 i 6,¹⁸ on contra Pujades demostra, a partir de diversos manuscrits de Plini, que aquest no va escriure Beturo, sinó Betulo, i per això opina que Mataró és l'antiga Iluro.

2. Els citats autors es basen en la semblança del mot Mataró amb Iluro o Beturo, però crec que en això s'equivoquen, perquè el mot Mataró és modern i no es troba fins al segle XIV ben entrat. A les escriptures antigues es veu que fins al començament d'aquest segle la ciutat s'anomenava Civitas Fracta i Civitas Tracta, i en català Ciutat Freta o Ciutat Treta o Rota.

3. I perquè ningú no consideri que això ho afirmo sense cap base, aportaré alguns testimonis. A l'arxiu del col·legi episcopal hi ha un document redactat el 15 de les calendes de gener de 1298,¹⁹ que conté la venda d'uns terrenys de la parròquia de Sant Vicenç de Caldes, avui de Llavaneres,²⁰ en què es llegeix: «El qual (és a dir, terreny) l'esmentat Bernat de Sant Vicenç tenia per l'església de Civitas Freta». Al mateix arxiu hi ha d'altres documents que confirmen el que diem, val a dir: una donació feta les nones d'abril de 1200²¹ d'un terreny situat al comtat de Barcelona, dins la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta; ítem, una altra donació feta el 5 de les calendes d'agost de 1213²² d'un mas del mateix comtat, dins el terme del castell de Mataró, de la parròquia de Santa Maria de Ciutat Rota; ítem, d'un altre terreny situat al mateix comtat, a la marina, dins la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta, el 18 de les calendes de desembre de 1213;²³ encara, una altra donació, feta el 4 de les nones d'agost de 1214,²⁴ d'un mas del mateix comtat, dins el terme del castell de Mataró i dins la parròquia de Santa Maria de Civitas Fracta i de Sant Martí de Mata;²⁵ semblantment, un reconeixement d'home propi fet al paborde de Cardedeu el 7 dels idus de febrer de 1313²⁶ per Bernat Amat, fill de Bernat Amat, de la parròquia de Santa Maria de Civitas Tracta; però el dia 3 de febrer de 1369, en un altre reconeixement semblant fet al mateix paborde ja es diu: «situada a la parròquia de Santa Maria de Mataró».

4. A l'arxiu de la cúria del vicariat eclesiàstic, al procés de la visita de l'any 1303, foli 14, es llegeix el títol «Mataró» i al cos del text: «Va visitar l'església parroquial de Santa Maria de Civitas Fracta»; i al foli 139 del mateix procés hi ha una altra visita d'aquesta església, de l'any 1309, amb el títol «Ciutat Treta» i el text: «Va visitar l'església de Santa Maria de Civitas Tracta». En un altre procés, el de la visita de l'any 1312, foli 11, es llegeix el títol «Ciutat Treita», i al text: «Església de Santa Maria de Civitas Treta»; i al foli 62 hi ha una altra visita de l'església, de l'any 1314, el títol de la qual és «Mataró», i al centre: «Església de Santa Maria de Civitas Tracta». Al registre Comune de la mateixa cúria de l'any 1303 al 1311, al foli 50, es parla del rector de Civitas Fracta, i al foli 55 s'enregistra un document rebut en poder del rector de Civitas Fracta l'any 1293. A la confirmació o col·lació del benefici de sant Joan de la mateixa església, feta el 4 de les calendes de gener de 1329,²⁷ el 5 de les nones de juliol²⁸ es llegeix el títol «Confirmació de l'altar de sant Joan a l'església de Mataró», i al centre: «Benefici presbiteral de l'altar de sant Joan construït a l'església de Santa Maria de Civitas Tracta, de la diòcesi de Barcelona». Però poc després a les escriptures és sempre anomenada església de Santa Maria de Mataró.

5. Podríem adduir més documents del mateix arxiu de la cúria i d'altres llocs per a demostrar que l'esmentada parròquia, fins al segle XIV, s'anomenava Civitas Tracta o Fracta i progressivament Mataró;²⁹ però no podem silenciar-ne un, especialment notable, que no tan sols confirma el que hem dit, sinó que també revela que l'església posseïa la capellania o el domini directe amb patronat i cens (com ho direm més avall), la qual o el qual era del vescomte de Barcelona, perquè el 3 de les calendes de maig de l'any 1125,³⁰ dissetè del rei Lluís, Guilbert, vescomte de Barcelona, va donar a la seva filla Arsenda i a Guillem Ramon, marit d'aquesta, entre altres coses: «Ítem, us dono l'església de Santa Maria de Civitas Fracta amb tots els delmes que li pertanyen». Marca va transcriure la donació, extreta de l'Arxiu Reial, a l'apèndix de *Marca hispanica*, títol 371, columna 1260, i en parla al llibre 4, columna 489,³¹ però no diu on s'aixecava aquesta Civitas Fracta, perquè no havia consultat els documents que hem citat més amunt; si els hagués tingut a les mans, potser no hauria afirmat que Mataró rebia el nom de l'antiga Iluro.

6. És veritat, tal com vaig saber d'alguns mataronins, que dins del mar, però no gaire lluny de la platja de la ciutat, encara s'observen edificis enfonsats i arrossegats pel mar. De la qual cosa es pot pressuposar que el nom Civitas Fracta o Tracta deriva de l'antiga ciutat progressivament partida o arrossegada pel mar;³² el nom de Mataró, en canvi, prové del castell de Mataró, com ho indiquen algunes escriptures ja citades, o és un diminutiu del lloc de l'església de Sant Martí de Mata, actualment sufragània de l'esmentada parròquia, que és molt antiga i està situada a la muntanya del terme del castell de Mataró.³³

7. Potser el castell de Mataró i també el de Vilassar van prendre el nom de dos germans, un dels quals es

deia Mataró i l'altre Vilassar, membres de la noble família de Tagamanent, que s'anomenen així en un document redactat pel sotsdiaca Esteve el 10 de les calendes de juny de 1208,³⁴ en què definiren i evacuaren a Berenguer Arnó i els seus un camp que posseïa l'esmentat Arnó, el qual era de l'honor de Tagamanent i de la confraria de Cardedeu, al comtat de Barcelona i a les parròquies de Sant Genís de Vilassar i Sant Feliu de Cabrera, salvant els drets dominicals. Aquests germans consten com a representants de la casa o família de Tagamanent. Potser un d'ells va construir un castell a la parròquia de Civitas Fracta i li donà el seu propi nom, Mataró, i l'altre va fer el mateix a la parròquia per ell anomenada Vilassar, perquè aquests dos castells no són dels més antics ni es llegeixen a les velles escriptures. El document es conserva a l'arxiu del col·legi episcopal, sota el títol «Cabrera».³⁵

8. Del que hem dit fins ara es dedueix que l'església parroquial de Santa Maria de Mataró ja existia l'any 1125;³⁶ fins al començament del segle XIV s'anomenava Civitas Tracta o Fracta, i a partir d'aquest segle es va dir Mataró.

9. L'església, a més de rector, tingué una capellania³⁷ (d'aquelles que hem tractat al proemi del primer volum del present *Speculum*, paràgraf II, número 8). L'any 1125, el vescomte de Barcelona posseïa la capellania i la va donar a la seva filla Arsenda, com ja hem dit al número 5. En aquella època algunes persones laïques posseïen capellanies com a senyors directes emfitèutics, amb dret de presentació del rector que s'encarregava de la cura d'ànimes, i percebien una part de les rendes de l'església, però finalment les capellanies es van abandonar i cedir a les esglésies, i aquesta en concret fou unida el 1391, amb d'altres, al capítol de la catedral de Barcelona. Hi ha diversos assentaments de col·lacions d'aquesta església, a presentació del capítol, al primer registre *Jurium patronatum*, foli 229. Finalment, en vigor de la concòrdia de 1423 entre el bisbe i el capítol sobre el juspatronat³⁸ de les esglésies parroquials, l'església de Santa Maria de Mataró restà de lliure col·lació del bisbe, encara que el capítol conserva el dret i la renda de la capellania, tal com es pot veure al citat proemi del volum I, paràgraf II, especialment als números 10 i 11.

§ II. Sobre les admissions a les distribucions de l'església i sobre l'administració dels seus béns i el nombre dels seus residents

1. Com que la població de la ciutat de Mataró (abans d'aquest segle, vila)³⁹ augmentava i la ciutat creixia, i es feien moltes funcions religioses a l'església i s'hi fundaven diverses misses, aniversaris i hores canòniques, va caldre augmentar el nombre de ministres d'aquesta, per la qual cosa els rectors començaren a admetre clergues naturals de la ciutat o de la parròquia, a més d'uns quants beneficiats de la mateixa església, fins a un cert nombre, per ocupar-se dels serveis religiosos i de les fundacions d'alguns beneficis

perpetus; el rector distribuïa entre ells les rendes de les fundacions i les porcions dels funerals.

2. Sembla que aquestes admissions van començar l'any 1600. El 18 de febrer, el doctor Joan Calvó, rector de l'església, admeté a les distribucions⁴⁰ i als funerals deu clergues que li van prometre ajudar-lo en l'administració dels sacraments. El bisbe Rafael de Rovirola, l'11 de setembre de 1607, durant la seva visita, va decretar i declarar que l'obligació o la promesa dels esmentats clergues d'ajudar el rector s'havia d'entendre quan aquest i els seus vicaris estiguessin legítimament ocupats, tal com es pot veure al procés de la visita, foli 123. Trobaràs una còpia extreta d'un pergami del document de les admissions, encara que sense la clausura del notari, en un procés informatiu incoat a instància del citat doctor Calvó, l'any 1600, relligat al volum d'*Informacions selectes de 1580 a 1600, tots inclusive*, amb el número 101; el procés està relligat amb altres i fou lliurat al secretari de cambra del senyor bisbe el 17 d'abril de 1780.

3. El total del clergat de l'esmentada església (inclosos dos beneficis admesos fundats després de l'any 1726) és de trenta-set persones, és a dir: el rector, quatre vicaris, vuit beneficiats admesos, vint-i-un nascuts a la parròquia, el sagristà, l'organista i el mestre de capella.

4. L'administració de les rendes, misses, aniversaris, hores canòniques i de la resta de disposicions pies de l'església pertanyia completament al rector, que elegia els oficials que li semblaven adients. L'administració va donar peu a algunes qüestions i a diverses provisions fetes arran de les visites episcopals; també va ser la causa que es presentessin recursos a la sagrada congregació per a llevar l'administració de les rendes al rector i erigir una comunitat, però el rector sempre en sortí victoriós, encara que amb algunes addicions i instruccions sobre l'administració. A les visites dels anys 1735 i 1739 també es va diposar la manera i la qualitat de les persones que havien de ser admeses pel rector a les distribucions de l'església, tal com es pot veure als processos corresponents.

5. Finalment, l'any 1753, després que els residents de l'església haguessin mogut una causa contra el rector d'aquella època, per la qual li exigien els comptes de l'administració dels béns de l'església i de les rendes vinculades a fundacions pies, es va pactar una concòrdia i transacció entre ells, redactada per Josep Simó i Riera i Bonaventura Català, notaris públics de la ciutat, estipulada conjuntament i signada el dia 10 de maig de 1754; la concòrdia va ser aprovada per l'aleshores vicari general amb provisió o decret de causa coneguda feta a la cúria de l'oficialat⁴¹ el 18 del mateix mes de maig; i, finalment, pel bisbe de Barcelona, amb decret d'autoritat apostòlica el 10 de desembre de 1755, per comissió rebuda de la sagrada congregació de cardenals per als negocis dels bisbes i els regulars, datada a Roma el 15 de novembre del mateix any 1754. Tot això es troba al procés informatiu sobre la utilitat de l'esmentada concòrdia, obert a la cúria de l'oficialat, en el qual es copia el document de

la transacció; aquesta conté vint-i-set capítols, que donem tot seguit:

1r Es reserva l'administració de les rendes a nou persones del gremi de l'església: dos zeladors, dos arxivers, un manner, un bosser i tres procuradors o exactors (un dels quals s'ocuparà de les rendes de difícil exacció, vulgarment dites ròssecs),⁴² a més de dos oïdors de comptes.

2n Els zeladors i el rector tenen veu activa i passiva en l'administració de les rendes i redactaran i signaran els albarans, vulgarment dits pòlisses.⁴³

3r Els arxivers tindran cura de l'arxiu, els llibres i els documents; tindran dues claus de la caixa, i l'altra serà del rector.

4t El manner rebrà les almoines de les misses, tindrà cura de la celebració d'aquestes i designarà les hores ordinàries per a les funcions religioses i els sufragis, però per a les extraordinàries haurà de seguir la voluntat del rector.

5è El bosser distribuirà o lliurarà les distribucions vulgarment dites ploms⁴⁴ als presents.⁴⁵

6è Cada dissabte, després de vespres, el rector, els zeladors i els arxivers es reuniran i discutiran sobre l'administració de les rendes.

7è Els exactors reclamaran les rendes i els ingressos de l'església; cada mes lliuraran la quantitat recollida als arxivers i els exigiran un rebut.

8è Els oïdors de comptes examinaran els comptes abans de satisfer-los.

9è El rector presidirà les congregacions; si no hi pot ser present, encarregarà a un dels vicaris o algú altre del gremi que hi sigui en lloc d'ell, però en aquest cas presidirà el zelador més antic.

10è Les congregacions se celebraran a l'arxiu de l'església.⁴⁶

11è El rector tindrà vot primer i decisiu en cas d'empat, si és present; però si és absent, ningú no el tindrà.

12è La convocatòria pertocarà al rector, si és present; si no, a qui presideixi.

13è A les congregacions es proposaran esmerços⁴⁷ i negocis semblants.

14è A les congregacions hi haurà tres persones com a mínim; un oïdor de comptes podrà substituir el lloc de l'altre.

15è Qualsevol resident, encara que no sigui oficial, podrà fer propostes que siguin útils per a l'església a través del rector o el zelador més antic. Dos cops l'any, és a dir, l'1 de juny i l'1 de desembre, si no hi ha cap obstacle –i si n'hi ha cap, l'endemà– se celebrarà congregació general de tots els residents, en la qual cadascú podrà fer propostes que siguin útils per a l'església a través dels esmentats.

16è Cada trimestre els exactors hauran de fer balanç de l'estat de les rendes davant de la congregació ordinària; un mes després que s'haurà acabat l'any, retransmetran comptes a la mateixa congregació, que els satisfarà un cop els oïdors els hauran examinat.

17è Els càrrecs de zelador, arxiver i oïdor de comptes seran biennals; la resta, anuals.

18è Dels càrrecs biennals, se n'elegirà un cada any; el primer any, els escollits seran designats adjutors.

19è El rector va nomenar aquests primers oficials, tot indicant la durada del seu càrrec, perquè després es puguin canviar segons l'ordre prescrit.

20è Es prescriu que l'1 de juny de cada any es designin els oficials que s'hauran d'elegir a la congregació general.

21è L'elecció dels oficials, llevat dels exactors, es tractarà a les congregacions ordinàries que se celebraran de l'1 de maig a l'1 de juny, en aquella que el rector preferirà; s'hi elegiran dos candidats per a cada càrrec, que es proposaran a la congregació general.

22è A la congregació general que se celebrarà l'1 de juny es proposaran els candidats i d'aquests s'escollirà el que obtindrà més vots; l'elegit haurà de ser confirmat pel rector.

23è Pel que fa als exactors, se'n proposaran tantes vegades com caldrà segons els pactes prèviament establerts.

24è Els elegits o els designats no es podran excusar sense un motiu legítim; podran exercir dos càrrecs, mentre no siguin incompatibles.

25è El zelador i l'arxiver més antics tindran un salari anual de 6 lliures, el manner de 10, el bosser de 6, pagadores de la bossa comuna, a més de les distribucions que rebran la resta de residents.

26è Els residents actuals van renunciar a les pretensions que mantenien contra el rector, especialment sobre la rendició de comptes i l'administració de les rendes.

27è El rector acceptà la renúncia, consentí que les rendes de l'església s'administressin de la forma indicada i cedí, encara, les veus i accions pròpies.

A la plica dels processos per causa coneguda de l'any 1580 al 1600, número 101, hi ha una informació a instància del rector sobre l'admissió de deu preveres nascuts a la citada vila o parròquia, de l'any 1600; encara més, en una altra plica de processos en quart de l'any 1601 a 1622, número 2, hi ha una informació a instància del rector de Mataró sobre els drets de l'escola de la seva església, de l'any 1602; i a la mateixa, número 40, una informació a instància dels prohoms de la confraria del Santíssim Sagrament per a aconseguir indulgències. En un altre volum relligat de processos en foli, volum I, número 41, de l'any 1628, hi ha un procés sobre la reducció del nombre de residents a vint-i-dos, i al número 43, una llicència als jurats de la vila de Mataró per a celebrar la festa de sant Josep de precepte.

Al volum III, número 40, de l'any 1719, hi ha una informació sobre la utilitat de la concòrdia pactada entre el rector de Mataró i Teresa Tarau i Anglada sobre un censal.

Al volum IV, número 32, de l'any 1750, hi ha una informació a instància del síndic apostòlic de l'orde de sant Francesc de framenors, sobre l'hospici i l'oratori obtingut per l'orde en aquesta ciutat.⁴⁸ I el número 41, de l'any 1754, conté un procés a instància dels obrers per a vendre una part de l'hort, però no hi ha la llicència; una cosa semblant al número 43, però hi manca la llicència.⁴⁹ Al volum V, número 41, de l'any

1771, hi ha una llicència al rector de Mataró per a rebre com a cens una redempció de 600 lliures amb l'obligació de lluir-la abans de deu anys.

Mentre vacava la seu episcopal, l'any 1833, el clergat de la parroquial de Mataró es va erigir en comunitat i es van modificar algunes ordinacions per al seu govern, tal com es pot veure al registre Comune del mateix any, del foli 79 al 91. Aquesta erecció en comunitat, per una provisió formalment feta el 3 d'octubre de 1834 pel molt il·lustre senyor vicari general de l'excel·lentíssim i il·lustríssim senyor bisbe Pedro Martínez San Martín, prèvia audiència de l'advocat fiscal de la present cúria eclesiàstica, arran del procés sobre l'aprovació d'una certa admissió de la mateixa parroquial de Mataró (als folis 353-357 del registre Comune d'aquest últim any), i després en altres successives admissions, no fou reconeguda, perquè implicava un perjudici al dret peculiar i privatiu de la dignitat episcopal en la matèria; ans més aviat es reconegué expressament l'autoritat d'aquesta a l'hora d'aprovar o declarar nul·la l'erecció.⁵⁰

§ III. *Església dels Sants Miquel i Martí de Mata, sufragània de la parroquial de Mataró*

1. Molts creuen que l'església de Sant Martí de Mata és més antiga que l'església de Santa Maria de Mataró; no crec que m'allunyi gaire de la veritat si afirmo que ja existia, com a mínim, al temps dels moros, cosa que ve confirmada per la seva situació i per la planta.⁵¹ Potser és l'església o casa de Sant Martí a la marina, al costat del riu Argentona, de què parla

Lluís II, rei de França, en un precepte al bisbe Frodoí datat a Troyes el 5 dels idus de setembre,⁵² onzena indicció, del primer any del seu regnat, és a dir, de 878, perquè prop del riu Argentona no hi ha cap església dedicada a sant Martí, llevat d'aquesta.⁵³ Encara que avui se li ha afegit el nom de Sant Miquel, a les visites antigues només consta com a Sant Martí.⁵⁴ Els murs demostren que estava consagrada, de la mateixa manera que ara té dos altars totalment consagrats, com es diu a les visites modernes.

2. A la visita de l'any 1379, foli 16, apareix amb el títol «Església de Sant Martí de Mata, sufragània de la citada església de Santa Maria de Mataró», però al cos del text només s'enregistren alguns ornaments prou bons, tenint en compte la capacitat dels parroquians de l'esmentada sufragània; una cosa semblant es recull a la visita de l'any 1404, foli 269, on s'afegeix que hi faltava un vestit; a la visita de l'any 1413, primera part, foli 111, es diu que fou visitada per relació i que s'hi va proveir que, no tenint cap calze de plata, se'n fes un i es reparés la tanca del cementiri.⁵⁵

3. Finalment, a les visites modernes, sobretot la de l'any 1726, folis 11 i 12, es diu que aquesta església estava totalment consagrada, com ho demostren dos altars, el major i el de santa Maria, i que té, encara, un cementiri on són enterrats els habitants del lloc o veïnat de Mata, dues campanes i dos calzes; el rector de l'església de Mataró ha d'enviar-hi un vicari cada festa de precepte per a dir missa i explicar la paraula de Déu o la doctrina cristiana, tal com se li va encarregar especialment en aquella visita. Tot amb tot, no s'hi custodia el santíssim sagrament de l'eucaristia, ni té fonts baptismals.⁵⁶

NOTES

1.- Antoni Campillo (Barcelona, 1698-1779) va ingressar el 1721, com a oficial, a la cúria del vicariat de la diòcesi barcelonina, i en fou secretari, notari i arxiver. Durant més de cinquanta anys va ordenar, regestar, enquadernar i indexar els fons de l'arxiu de la cúria. El seu "Speculum titulum ecclesiasticorum diocesis Barcinonae" és un regest d'informació històrica i institucional sobre els beneficis i les esglésies de la diòcesi, redactat a partir de l'escorcoll de l'arxiu que l'autor custodiava, però també del catedralici i d'altres, amb el propòsit d'aclarir la situació del sistema beneficial de l'època, sovint confús i motiu de plets. El volum I, de 1745, és dedicat a la seu de Barcelona; el II, de 1751, a les parròquies de la ciutat; el III, a les esglésies de l'oficialat; el IV i el V, als deganats del Penedès i el Vallès. L'"Speculum", completat i posat al dia per mans posteriors, es conserva en cinc volums en foli manuscrits a l'Arxiu Diocesà de Barcelona; a l'Arxiu Capítular de la mateixa ciutat n'hi ha una còpia coetània. Vegeu JOSEP SANABRE, *El archivo diocesano*, Fidel Rodríguez (Barcelona 1947), 17-20, 82-87; i *El archivo de la catedral de Barcelona*, Imprenta Pulcra (Barcelona 1948), 147-150.

2.- Arxiu Diocesà de Barcelona, ANTONI CAMPILLO, "Speculum titulum ecclesiasticorum", III, ff. 34r-39r. Joaquim Aguilar i Vallès ha reproduït l'original. La transcripció, la traducció i l'anotació filològica han anat a cura de Maria Toldrà (Universitat de Barcelona); les notes històriques sobre Mataró i les seves esglésies són de Manel Salicrú i Puig (MSiP). L'any 1933 fou transcrit parcialment, de l'apartat 3 al 9, a MARIÀ RIBAS I BERTRAN, *Notes històriques de Mata*, Editorial La Hormiga de Oro (Barcelona 1933), pp. 32-37.

3.- A les capçaleres del manuscrit «Ecclesia parochialis de Mataro» (f. 34v) i «Ecclesia et parochia de Mataro» (ff. 35r-39r).

4.- Sic per «capellaniam»; vegeu més avall «quam», «eam» i cf. la nota següent.

5.- Corregit de «capellanis».

6.- «una - 1391» al marge per una altra mà (a).

7.- A continuació, passatge ratllat i parcialment il·legible: «sed quando et quomodo [...] est in archivo cathedralis».

8.- «Copiam - 1780» afegit per una mà posterior (b).

9.- Mot afegit per (a) a la interlínia.

10.- «In plica - decennium» afegit per (a).

11.- «Sede - erectionem» afegit per una mà posterior (c).

12.- Convent jurídic: demarcació en què es dividien algunes províncies de l'Imperi romà (*Diccionari d'Història de Catalunya*, Edicions 62 (Barcelona 1992), p. 297).

13.- NARCÍS FELIU DE LA PENYA, *Anales de Cataluña*, 3 vols., Josep Llopis (Barcelona 1709); n'hi ha edició facsímil en 3 vols., Base, Barcelona, 1999. La citació prové del vol. I, llibre VI, cap. 9.

14.- PLINI EL VELL, *Naturalis historia*, III, 4, 22 («Baetulo»).

15.- JERONI PUJADES, *Crònica universal del principat de Catalunya*, Jeroni Margarit (Barcelona 1609); edició digital a la *Biblioteca virtual Miguel de Cervantes* (www.cervantesdigital.com) i a la *Biblioteca virtual Joan Lluís Vives* (www.lluivives.com).

16.- PAU IGNASI DE DALMASES, *Disertación histórica por la patria de Paulo Orosio*, Rafael Figueró (Barcelona 1702).

17.- Lloc citat.

18.- PÈIRE DE MARCA, *Marca hispanica sive limes hispanicus*, François Muguet (París 1688), cols. 161-162; edició facsímil de Base (Barcelona 1972); traducció catalana de Joaquim Icart, Llibreria Josep Sala i Badal (Barcelona 1965). La crítica a Pujades perquè llegeix malament Plini es troba a les cols. 162-163.

19.- 18 de desembre de 1298.

20.- Avui parròquia de Sant Vicenç de Montalt (MSiP).

21.- 5 d'abril de 1200.

22.- 28 de juliol de 1213.

23.- 14 de novembre de 1213.

24.- 2 d'agost de 1214.

25.- L'actual terme de Mataró tenia dues parròquies, Santa Maria d'Alarona, després de Civitas Fracta i, posteriorment, de Mataró, i Sant Martí de Mata, l'origen de les quals es perd en el temps.

El primer document que esmenta la parròquia de Santa Maria és de l'any 1008, i el primer que parla de la parròquia de Santa Maria de Mata del 1096. El terme d'Alarona és esmentat el 949 i el de Mata el 963. La parròquia de Sant Martí de Mata, almenys des del segle XIV, va esdevenir sufragània de la parròquia de Santa Maria de Mataró.

Vegeu MANUEL SALICRÚ I PUIG, «Recopilació de dades de les dues parròquies antigues de Mataró, Santa Maria de Mataró i Sant Martí de Mata (del seu origen fins al segle XVI)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 7 (Mataró, abril 1980). (MSiP).

26.- 7 de febrer de 1314.

27.- 29 de desembre de 1329.

28.- 3 de juliol (?).

29.- L'arxiver Campillo no coneixia els documents que parlen de Santa Maria d'Alarona (MSiP).

30.- 29 d'abril de 1125.

31.- Obra citada.

32.- És cert que, davant de la costa mataronina, hi ha dues formacions rocoses naturals anomenades el Llinarymat Gran i el Llinarymat Xic. No són, per tant, «edificis enfonsats i arrossegats pel mar».

Quant a l'origen del topònim *Civitas Fracta*, avui encara és incert. JOAQUIM LLOVET, *Mataró. Dels orígens de la vila a la ciutat contemporània*, Caixa d'Estalvis Laietana (Mataró 2000), 35-38. (MSiP).

33.- També és incert l'origen del topònim Mataró. LLOVET, *Mataró*, 37-38 (MSiP).

34.- 23 de maig de 1208.

35.- Aquesta interpretació avui no es pot considerar com a vàlida (MSiP).

36.- L'arxiver Campillo desconeixia el document de l'any 1008, el primer que fa referència a la parròquia, i el document del 1056 que esmenta per primer cop el temple. Tots dos van ésser publicats a LLUÍS FERRER I CLARIANA, *Santa Maria de Mataró. La parròquia, el temple*, volum I (Mataró 1968) (MSiP).

37.- Capellania: benefici eclesiàstic fundat per una persona privada o oficial per al servei d'una capella, la celebració de cert nombre de misses, etc. ANTONI M. ALCOVER, FRANCESC DE BORJA MOLL ET ALII, *Diccionari català-valencià-balear* [=DCVB], Moll, Palma de Mallorca 1926-1962), II, p. 966.

38.- Juspatronat: dret de patronat (DCVB), VI, p. 803.

39.- La concessió del títol de ciutat va ésser atorgat per Felip V el 20 de març de 1702. LLOVET, *Mataró*, 253-256 (MSiP).

40.- Distribucions: quantitats de diners que es repartien entre els assistents al cor en catedrals i col·legiates. *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, Generalitat de Catalunya - Editorial Claret (Barcelona 1998-2001), II, p. 25.

41.- Oficialat: nom que, en alguns casos, prenen certs districtes dins les diòcesis; en el cas de Barcelona, districte de les cinquanta-una parròquies més pròximes a la capital. *Diccionari d'Història Eclesiàstica de Catalunya*, II, p. 736.

42.- En català a l'original.

43.- En català a l'original.

44.- En català a l'original.

45.- Els ploms, dits també pellofes, eren unes peces metàl·liques de llautó o llauna, ordinàriament circulars, que s'utilitzaven com a moneda per pagar les assistències dels beneficiats i capellans als serveis religiosos, i que després es canviaven per moneda legal. El Museu Arxiu de Santa Maria conserva les pellofes de Santa Maria (MSiP).

46.- L'arxiu de l'església és avui la Sala de Síntesi del Museu Arxiu de Santa Maria (MSiP).

47.- Esmerços: inversions i despeses (DCVB), V, p. 361.

48.- Els franciscans intentaren d'establir-se a Mataró, però no ho aconseguiren, per oposició del rector de Santa Maria (MSiP).

49.- A l'arxiu de Santa Maria no hi ha constància d'aquest expedient. Hem de suposar que no va fer-se la venda (MSiP).

50.- «Mentre-erecció» afegit per una mà posterior.

51.- Ja hem manifestat que l'origen de les parròquies de Santa Maria i de Sant Martí de Mata i dels temples respectius es perd en el temps, tot i que els primers documents coneguts que les esmenten són del segle XI (vegeu nota 24).

La planta rectangular de l'església de Sant Martí de Mata és, probablement, dels segles X o XI, tot i que l'edifici és molt transformat.

Tot i amb això, la tradició afirma, i ho expressa en els *Goigs* de Sant Martí, que la capella és d'«abans que Mataró fos». (MSiP)

52.- 9 de setembre.

53.- Avui hem de considerar com a errònia la identificació de Sant Martí de Mata com al Sant Martí d'Argentona que esmenta el precepte del rei Lluís II donat al bisbe Frodoí (878).

Molt probablement, Sant Martí d'Argentona era l'actual finca de can Martí de la Pujada.

Un inventari dels béns dels pubills Martí de la Pujada (1597), conservat al Museu Arxiu de Santa Maria, que diu textualment «En las capellas ditas de Sant Martí, que està ab ditas casas. Si entre per dins dites casas...», ho sembla demostrar. JOAQUIM GRAUPERA I GRAUPERA, «La capella preromànica de Sant Martí d'Argentona. Estat de la qüestió», *V Sessió d'Estudis Mataronins*, Museu Arxiu de Santa Maria - Patronat Municipal de Cultura (Mataró 1989), 33-40 (MSiP).

54.- El nom de la parròquia va ésser sempre Sant Martí de Mata. Però, en construir-se el nou temple de Sant Miquel a la fi del segle XV o inicis del segle XVI, més gran i en zona més accessible que l'antic de Sant Martí, s'hi traslladà el culte de la parròquia. D'aquí ve la duplicat del nom (MSiP).

55.- Tant el temple de Sant Martí, com el temple de Sant Miquel, tenien cementiri annex.

El cementiri de Sant Martí era a la part posterior de l'església. El de Sant Miquel és encara al davant i a la banda llevant de la capella (MSiP).

56.- La referència és de Sant Miquel de Mata (MSiP).

– ANNEX –

A l'“*Speculum titulorum ecclesiasticorum*”, format per Antoni Campillo, existent a l'Arxiu Diocesà de Barcelona, en la part corresponent a Mataró, que publiquem en aquest número dels *Fulls*, es fa referència a la romana Iluro, segons que en fan esment historiadors com Mela, Plini, Pujades, Marca, Feliu de la Penya, Dalmases, el parer dels quals ha estat després recollit per molts investigadors del passat mataroní. També s'esmenta Pujades al memorial del Doctor Folquer que donàrem a conèixer recentment a *Fulls/88*. Ara bé, com que Campillo i Folquer fan només unes citacions molt lacòniques d'aquests historiadors, ens ha semblat convenient de reproduir en aquest annex els textos citats amb més extensió.

SOBRE LA SITUACIÓ DE LA ILURO ROMANA

Pomponi Mela (segle I dC)

Chorographia

II, 90

«Des d'allí fins Tarraco hi ha ciutats petites: Blande, **Iluro**, Baetulo, Barcino, Subur, Tolobi, i rius petits: el Baetulo, al peu del Mons Iovis, el Rubricatum, en la costa de Barcino, i el Maius, entre Subur i Tolobi. Tarraco és la ciutat més important d'entre les situades en aquesta costa; la banya el petit riu Tulsis, més enllà del qual es troba el gran Hiberus, que banya Dertosa».

Gai Plini Segon (~24 dC-79)

Naturalis Historia

Llib. III, 21-22

«...Per ell [l'Ebre] els grecs anomenaren Hiberia a tota la Hispania; ve la regió Cessetania, el riu Subi, la colònia Tarraco, obra d'Escipió, com Cartago dels Púnics, la regió dels Ilergetes, l'«oppidum» Subur, el riu Rubricatum, a continuació els Laetani i Indigetes. Darrera d'ells i seguint l'ordre que dic acostant-se al peu dels Pyrinaeus, els Ausetani, Iacetani, i en els Pyrinaeus, els Ceretani, i per últim els Vascones. En la costa, la colònia Barcino, anomenada Faventia; els «oppida» amb dret romà; Baetulo, **Iluro**, el riu Arnun, Blandae, el riu Alba, Emporiae, ciutat doble, d'antics indígenes i grecs descendents dels Foceus, el riu Ticer i d'ací Venus Pyrenaea, a l'altre cantó del promontori».

Jeroni Pujades (1568-1635)

Crónica universal del Principat de Catalunya
(Barcelona 1609)

Llib. IV, Cap. XXXIV

«No sé el nombre dels pobles que acudien a aquesta ciutat [Barcelona], però entre aquells (qualsevulla que fossin) eren ciutats municipals:

Bétulo

Beturo

Huro, o Iluro

Blanda

Betulo, ja en moltes parts d'aquesta història, hem dit que era Badalona. I segons els demés a dalt esmentats, era ciutat municipal; si bé Plini no la posa per municipal, sinó per estipendiària. Això és, per una de les que rebien estipendi, i se solien conduir, i les llogaven per servir a la guerra; pagant als homes d'aquella sou i conducta, com se pot treure de l'autoritat del jurisconsult Ulpià.

Beturó (diu Plini) era municipal. I això per ventura deu ser la causa, que com he dit, han volgut els altres que Beturó fos municipal: confonent i equivocant l'una amb l'altra. Però puix Plini, qui aleshores vivia i estava en Espanya, les diferencia; certes que ho devien ser, només hi ha la dificultat a saber on era Beturó. Perquè fins avui jo no sé escriptor algun que ens ho declarï. Ni tinc altra clàrícia sinó és que seguint l'ordre de l'escriptura de Plini per la costa del mar, podria ser,

Pedestal votiu dedicat a Juno, que al temps de
Pèire de Marca era a l'església parroquial de Santa
Maria (ara es troba al Museu de Mataró).
Foto Masachs.

fos estada la que avui se diu Mataró. I si em diu algú que lo Doctor i mestre Pere Joan Nunyes diu que Mataró és la que antigament fou **Iluro**, de la qual ací farem menció, responc que això no pot ser. Perquè Huro ja es troba allí on era, com de seguit veurem; però Beturó (a més que té una assonància amb Mataró, que cau més en el so a l'orella, que no es pot explicar amb la llengua) en no trobar-se, això mateix nos dona senyal que era ella, la que avui es diu Mataró. Perquè és cert i he tingut relacions de persones vives feia fets de ma professió; i particularment del *quondam* micer Bernat Roig (mon sogre) doctor del Reial Consell, natural de dit poble; trobar-se escrit en infinites escriptures antigues dels habitants en aquell; que antigament es deia Civitas Fracta: i en altres Civitas tracta, que al propòsit seria tot u. I voldrà dir la ciutat rompuda i assolada, o amb força tirada i arrancada. I aquest rompiment, desolació i ser tirada o arrencada i treta del lloc on era, i aportada un poc més avall, a la falda de la muntanya i riba del mar (com apareix de les ruïnes) és causa que no es trobi la que era, ni es té més memòria d'ella, sinó sols del nom de Beturó. I en la paret del campanar de l'església i a l'entrar del fossar, o cementiri, es troben inscripcions de pedres, que donen senyals evidents de tot això que tinc referit.

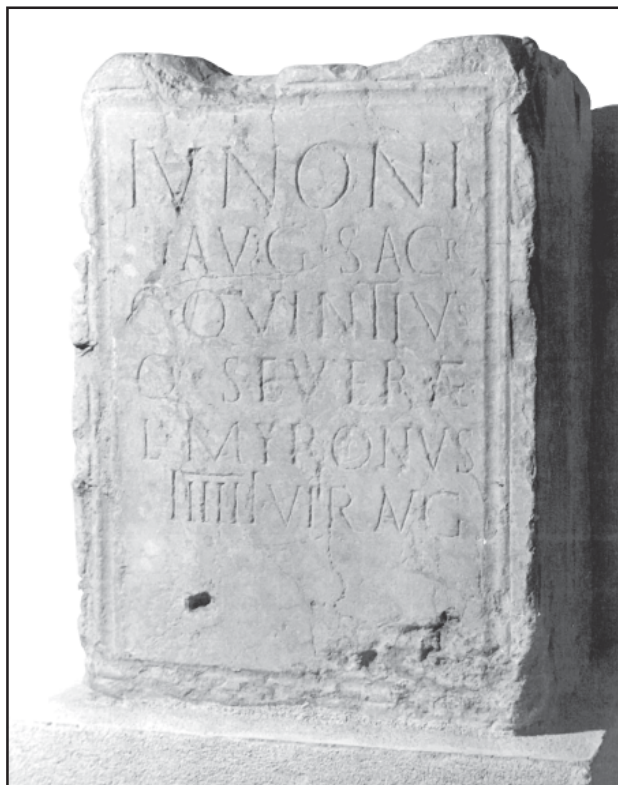
Huro així mateix era municipal. I pel mateix mestre Pere Joan Nunyes és anomenada **Iluro**. I diu que aquesta era la que avui s'anomena Mataró. Però ja he dit quin poble era, lo que es diu Mataró, seguint l'ordre de Plini, i conformant-me al nom, que de temps dels nostres avis havia tingut. I així mateix cenyint-me al mateix ordre de Plini escrivint aquestes coses seguint la costa i riba del mar, és quasi forçós conformar-me amb en Francesc Compte, que diu que **Iluro** o Huro, era el poble que avui s'anomena Lloret».

Pèire de Marca (1594-1662)

Marca hispanica sive limes hispanicvs, hoc est, Geographica & historica descriptio Cataloniae, Ruscinonis, & circumjacentium populorum
(Parisiis, 1688)

Cap. XV

«V. Segueix després **Iluro**, segons el text de Mela i Plini, que fou, com assegura aquest darrer, un poblat de ciutadans romans a dotze mil passos de Bètulo. Núñez féu notar encertadament que **Iluro** fou el poblat que actualment s'anomena Mataró, l'extensió del qual així com la quantitat dels seus habitants respon a l'antiga dignitat d'aquell poble de ciutadans romans. Fou destruït en altre temps pels moros, com ho confirmen antics monuments que s'hi conserven; més endavant, fou restaurat i fundat altra vegada al mateix lloc, i no en cap altre, com alguns aventuren a dir. Perquè, en efecte, allí hom troba fragments d'antigues

làpides amb inscripcions, i bastants monedes hi són desenterrades, batudes en or i argent amb els noms de Vespasià i Titus. Al seu cementiri es llegeix una inscripció que fa saber que Florus, sevir augustal, dedicà una ara a Silvà August

SILVANO. AVG. SACR.
P. CORN. FLORVS VIVIR AVG.

El déu Silvà, com escriu sant Agustí traient-ho de Varró, era inquiet i revoltós per naturalesa; i per això, a la dona que acabava de deslliurar, després del part se li assignaven tres déus com a guardians, per tal que el déu Silvà no entrés de nit i li fes una malesa a ella i als infants. Amb aquesta intenció, Florus dedicà una ara a Silvà, per tal que no el perjudiqués, ans al contrari li fos de profit. Prova el que dic aquesta inscripció tarraconense:

SILVANO AVG.
SACRVM
PRO. SALVTE. IMP.
CAESARIS. HADRIANI
ANTONINI. AVG..PII. N
ET. LIBERORUM. EIVS
ATIMETVS. LIB
TABVL. P.H.C.

Una altra inscripció semblant esculpida en marbre existeix a Mataró, a l'església parroquial.

MERCVR SACR..
BEBIVS. CORINTVS
VIVIR. AUG.

A la mateixa església hi ha aquesta:

IVNONI. AVG. SACR.
C. QUINTVS Q. SEVERA
L. MYRONVS. IIIII. VIR. AVG.

Aquests tres, Quint, Severa i Miró, dedicaren una ara a la Junó augusta o d'Augusta. Per comprendre això més bé, s'ha de conèixer la superstició que s'havia desenrotllat entre els gentils, ja que creien que a cada u li era assignat un geni des del mateix instant del seu naixement: als barons, per Júpiter, i a les fembres per Junó, que elles anomenaven «la meva Junó». D'ací aquelles paraules de Quartil·la que hom pot llegir en Petroni: *Iunonem meam iratam habeam* (tinc enutjada la meva Junó). Així doncs, fou erigida una ara al geni d'Augusta o bé a l'augusta Junó, ja sigui per adulació, perquè ella fos propícia a aquests devots camperols, ja sigui formalment, perquè l'augusta Junó afavorís l'esmentada Augusta segons els seus vots.

VI. Encara cal observar que la importància d'aquest poblat d'Iluro fou tan gran que posseï un col·legi de sevirs augustals, segons ensenyen les esmentades inscripcions, que provenia de la fertilitat i riquesa de les seves vinyes, que tanta superioritat donen a aquesta població i a la seva costa adjacent. D'això, en resultava que fàcilment es procurava diners amb l'exportació del seu vi a Barcino i a altres llocs de la Laietània i fins a la mateixa Itàlia, com encara es fa avui. Es tracta dels excel·lents vins laietans de la Hispània que Plini alaba per la seva abundància: *Hispaniarum laietana*, diu *copia nobilitantur*.

VII. Tot el que hem dit fins aquí ens priva de dubtar que, segons el parer de Núñez, Mataró sigui el mateix poblat antic d'Iluro. Però Pujades no hi estigué conforme i volgué que Mataró correspongués a Bèturo, ja que Bèturo, poblat de ciutadans romans esmentat, segons diu ell, per Plini, no pot correspondre a cap altre poblat llevat de Mataró. Ignoro els còdexs de Plini consultats per ell, en què estigués escrit *Baeturo*, ja que en tots els exemplars que he pogut veure es llegeix sempre *Baetulo*, lectura aquesta que no es troba que hagi estat anotada amb variant per ningú. El que ell hauria hagut de fer era corregir la lectura defectuosa del seu còdex plinià i fer-hi la

restitució segons Mela i Ptolomeu, en comptes de pertorbar, per causa d'una paraula corrupta, les coses ben establertes. Per això, que en Plini, cal llegir *Baetulo*, que és la mateixa Badalona, com ja hem dit abans. També estem lluny de fer correspondre **Iluro**, com fan Francesc Compte i Pujades, al petit llogarret anomenat vulgarment *Locet*, que està situat més enllà de Blanes, en un paratge erm i aspre, per tal com **Iluro**, tant per Mela com per Plini i Ptolomeu, està situat entre Badalona i Blanes.»

(Versió de Joaquim Icart, Barcelona 1965)

Pau Ignasi de Dalmases i Ros (1670-1718)

Disertación histórica sobre la patria de Paulo Orosio

(Barcelona 1702)

«En todas mis tres impresiones de Plinio hallo Betulo, no Beturo. En todas las que tenia y havia visto el ilustrísimo Marca lo mismo, y hablando con nuestro Pujades dice: *Nescio in quos illi Plinii Codices inciderint, in quibus Baeturo scriptum esset, com omnibus exemplaribus quae quidem ego viderim, constantes legatur Baetulo, nec varia ista lectio a quoquam notata reperitur*. A lo menos en los muchos códices que tenia así manuscritos como impresos el padre Hardouin no se halla otra lección, que Betulo, pues a hallarse no hay duda lo hubiera aquel docto padre advertido.

Y qué mayor prueba en contra de lo que escriben Gerónimo de Pujades, y el maestro Fr. Iuan Gaspar Roig que la misma piedra que trae el padre Roig, la qual se halla en la villa de Badalona, y en su iglesia sirviendo de mesa en el altar de S. Pedro; en ella y en otra que trae Marca y dice se halla también en la misma iglesia de Badalona, se lee BAETULONENSES Y BETVLONENSES, y no BETURONENSES, señal evidente que la antigua Betulo, es la villa de Badalona, que se ve hoy a una hora de Barcelona por la parte de Levante: *Betulo itaque legendum est apud Plinium; quae est ipsa Badalona, ut ante diximus*. Notó Marca, y así aunque Pujades quiere que la ciudad latina de Plinio sea Beturo, y no Betulo, y que esta debe ser Mataró (que yo creo que corresponde esta ilustre villa al antiguo **Iluro** también ciudad latina) no resuelve aquel erudito cronista catalán, cosa tocante a los pueblos Betulonenses y Beturonenses dejando la materia indecisa».